

DARBO RINKOS POLITIKOS REZULTATUS IŠREIŠKIANČIŲ BENDRŲJŲ IR TIKSLINIŲ GRUPIŲ RODIKLIŲ KAITOS ĮVERTINIMAS

Laima Okunevičiūtė Neverauskienė¹, Arūnas Pocius²

Lietuvos socialinių tyrimų centras, A. Goštauto g. 9, LT-01108, Vilnius

E-paštas: ¹laima.okuneviciute@dsti.lt; ²arunas.pocius@dsti.lt

Gauta: birželis 2019

Pataisyta: sausis 2020

Paskelbta: gegužė 2020

Santrauka. Straipsnyje atliekamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014–2020 metų užimtumo didinimo programoje pateiktų pagrindinių darbo rinkos rodiklių vertinimas. Remiantis šiais rodikliais analizuojama situacija darbo rinkoje bei tendencijos šalyje, stebimi nuokrypiai nuo prognozuotų rodiklių (numatytų užimtumo programos įgyvendinimo siekių) reikšmių, įvertinamos jų tobulinimo galimybės. Nepaisant bendrųjų situacijos darbo rinkoje rodiklių analizės svarbos, vienas iš esminių šios publikacijos prioritetų – užimtumo programoje išskirtų tikslinių grupių integracijos galimybių įvertinimas, kurios išreiškiamos remiantis darbo rinkos politikos rezultatus atspindinčiais rodikliais. Atsižvelgiant į užimtumo programoje pateiktą darbo rinkos rodiklių sistemą, kurie daugiausia orientuoti į darbo vietų kaitą (kūrimą), prioritetas teikiamas užimtumo rodikliams. Be tiesiogiai darbo rinkos politikos rezultatus atspindinčių statistinių duomenų, straipsnyje analizuojami ir papildomi tikslinių grupių situaciją darbo rinkoje atspindintys rodikliai.

Reikšminiai žodžiai: užimtumo lygis, nedarbo lygis, darbo rinka, darbo rinkos politika, užimtumo didinimo programa, tikslinės grupės.

JEL: I31, H53, J21, J22, J23, J64, J68

1. Įvadas

Dar 2005 m. LR Vyriausybė Nacionalinę Lisabonos strategijos įgyvendinimo programą patvirtino lapkričio 22 d. nutarimu Nr. 1270 (Valstybės žinios, 2005, Nr. 139-5019). Lisabonos programoje nustatyti trys nacionaliniai prioritetai: makroekonomikos srityje – išlaikyti spartų ekonomikos augimą, makroekonominį stabilumą ir siekti visateisės narystės Ekonominėje ir pinigų sąjungoje; mikroekonomikos srityje – skatinti Lietuvos įmonių konkurencingumą; užimtumo srityje – skatinti užimtumą ir investicijas į žmogiškąjį kapitalą.

Šiuose prioritetuose numatytos priemonės, skirtos tam tikriems tikslams ir uždaviniams pasiekti. Nacionalinėje Lisabonos strategijos įgyvendinimo programoje buvo nustatyti du svarbiausi kiekybiniai uždaviniai (68,8 proc. užimtumas bei 2 proc. išlaidos MTTP 2010 m.), kaip nustatyta Europos Vadovų Tarybos išvadose, ir kiti papildomi kiekybiniai uždaviniai (daugiausia jų užimtumo srityje). Tačiau rizika dėl reikšmingo šalies ūkio augimo sulėtėjimo ir kitos mažiau palankios tendencijos didino reformų rengimo ir įgyvendinimo poreikį Lietuvoje.

Europa 2020 m. – pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijoje išskiriamas vienas iš esminių prioritetų – integracinis augimas: didelio užimtumo ūkio, kuriame užtikrinta socialinė ir teritorinė sanglauda, skatinimas. Naujų įgūdžių ir darbo vietų kūrimo darbotvarkė – modernizuoti darbo rinkas ir žmonėms suteikti daugiau galių sudarant galimybes tobulinti įgūdžius bet kuriuo gyvenimo etapu, kad būtų didinamas darbo jėgos aktyvumas, darbo pasiūla labiau atitiktų paklausą, taip pat pasitelkiant darbo jėgos judumą (Europe 2020).

Lietuvos Respublikos Vyriausybės parengtoje 2012–2016 metų užimtumo didinimo programoje Europos Komisijos suformuluoti tikslai buvo paversti mūsų šalies nacionaliniais tikslais ir gairėmis. Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012–2016 metų užimtumo didinimo programos numatytus siekius 20–64 metų amžiaus asmenų užimtumo lygis 2012–2016 m. turėjo išaugti nuo 68,5 iki 70,7 proc. (Valstybės žinios, 2013, Nr. 105-5154). Tebesitęsiant palankioms ekonominės ir socialinės raidos tendencijoms nagrinėjamas bendro užimtumo lygio rodiklis 2016–2020 m. turėtų siekti 72,8 proc. Šis 20–64 metų gyventojų užimtumo lygis yra numatytas pagal Lietuvos įsipareigojimą įgyvendinant strategiją „Europa 2020“ ir yra svarbiausias bendrasis užimtumo programos įgyvendinimo kriterijus.

Programos įgyvendinimą kokybine prasme atspindi jos strateginis tikslas: pasiekti kuo didesnę gyventojų užimtumą, kad kiekvienas gyventojas galėtų rasti turimą kvalifikaciją atitinkantį darbą ir užsitikrinti tinkamą pragyvenimo lygį.

Straipsnio tikslas – įvertinti pagrindinių darbo rinkos politikos rezultatus išreiškiančių bendrųjų ir tikslinių grupių rodiklių tendencijas.

Straipsnio uždaviniai:

- remiantis bendraisiais nustatytais Užimtumo didinimo programos rodikliais įvertinti darbo rinkos politikos siekių įgyvendinimo rezultatus;
- išanalizuoti užimtumo didinimo programoje išskirtų tikslinių grupių integracijos į darbo rinką galimybes (prioritetą teikiant jaunimo ir pagyvenusių asmenų padėčiai įvertinti, lyginant šių grupių situacijos Lietuvoje padėtį su ES vidurkiu).

Mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, jog pastaraisiais metais dėmesys darbo rinkos, užimtumo, darbo rinkos politikos diskursui, analizei bei vertinimui reikšmingai auga (Lei & Silos, 2012; Wallace, Pollack & Young, 2015; Berglund & Furaker, 2016; Mueller, 2017; Ortego-Martí, 2017; Tang & Bethencourt, 2017; Tuzemen, 2017; Gruževskis & Zabaruskaitė, 2013; Gruževskis & Brazienė, 2017; Beržinskienė & Juozaitienė, 2011; Okunevičiūtė Neverauskienė & Pocius, 2011; Okunevičiūtė Neverauskienė & Moskva, 2012). Mokslinėje literatūroje yra nemažai įvairių tyrimų, nagrinėjančių užimtumo pokyčius ir tendencijas bei ekonominių ciklų poveikį užimtumui (Stephens, Deskins & Franklin, 2018; Bastav, 2019; Labonne, 2019; Jalles, 2019; Chen, Lai & Lai, 2019; Zhang & Liu, 2019; Mustre-Del-Rio, 2019) tyrinėjančių skirtingų asmenų grupių užimtumo ir nedarbo problemas bei siūlančių šias problemas spręsti įvairiomis užimtumo didinimo politikos priemonėmis (Neverauskiene Okuneviciute & Rakauskiene, 2018; Speckesser, Carreras & Kirchner, 2019; Flavin, Pacek & Radcliff, 2019; Tosun, Treib & de Francesco, 2019). Pripažįstant ekonomikos augimo svarbą visuomenės raidai, pastartųjų dešimtmečių ES šalių narių socialinės ir darbo rinkos politikos tikslai yra nukreipti į kuo didesnio skaičiaus asmenų dalyvavimo darbo rinkoje skatinimą bei aktyvinimą.

Straipsnyje analizuojami rodikliai remiasi įprastine darbo jėgos tyrimų metodologija. Pažymėtina, jog autorių atliktos analizės originalumas siejamas su darbo rinkos politikos rezultatus atspindinčių rodiklių stebėseną. Nors mokslinėje literatūroje darbo rinkos politikai šalyje paskutiniaisiais metais skiriamas didesnis dėmesys, tačiau pateikiami vertinimai paprastai yra atsieti nuo konkrečių kiekybiniais rodikliais išreiškiamų darbo rinkos politikos tikslų realizavimo analizės. Kyla ir kitas klausimas, kiek realiai darbo rinkos politikos siekius išreiškiantys rodikliai atitinka stebimas tendencijas, atžvelgiant į galimus jų cikliškumo svyravimus? Patirtis rodo, kad dėl užimtumo ir nedarbo svyravimų toli gražu ne visada darbo rinkos politikos rodikliai kinta palankia linkme, nors užimtumo politikos lygmenyje tai gali būti ir ignoruojama. Tai svarbūs probleminiai klausimai, į kuriuos galėtų atsakyti būsimieji moksliniai tyrimai, kuriais remiantis galima pakartotinai atlikti darbo rinkos politikos rezultatus išreiškiančių rodiklių stebėseną. Šis straipsnis – bandymas sujungti darbo rinkos politikos siekius su moksline stebimų darbo rinkos politikos rezultatų interpretacija.

Straipsnio **naujumą** lemia tai, jog moksliniame diskurse faktiškai neskiriama dėmesio Užimtumo didinimo programoje numatytų darbo rinkos politikos siekių įgyvendinimo stebėsenai ir rezultatų vertinimui. Nepaisant to, ši problema itin aktuali galimų situacijos darbo rinkos raidos perspektyvų prognozavimo ir vertinimo kontekste, svarbios ir rodiklių nustatymo metodikos tobulinimo galimybės. Iškyla klausimas: ar dabartinės rinkos ūkio raidos sąlygomis būtų galima užtikrinti kiek ilgesnį laikotarpį siekiantį stabilų ir pozityviais pokyčiais pasižymintį palankų darbo rinkos raidos laikotarpį ir ar galima išvengti kiek žymesnio užimtumo nuosmukio perspektyvoje, kurio pokyčius nulemia besikartojantis šalies ekonomikos cikliškumas?

Darbo vietų kūrimas ir užimtumo didinimas yra svarbiausios sėkmingos kiekvienos šalies socialinės ir ekonominės raidos sąlygos. Todėl šio straipsnio **aktualumas** nekelia abejonių. Kitas svarbus šio straipsnio aktualumo aspektas – situacijos darbo rinkoje analizė tikslinėse grupėse, kurios, kaip rodo patirtis, turi vienokių ar kitokių integracijos sunkumų darbo rinkoje.

Publikacijos metodologija. Autorių atliktas darbo rinkos politikos rezultatų vertinimas remiasi darbo jėgos tyrimų metodologija, nustatomų užimtumo ir nedarbo rodiklių stebėsenos rezultatų analize. Lyginamosios analizės metodas buvo pritaikytas vertinant darbo rinkos politikos rezultatus išreiškiančius rodiklius. Užimtumo politikos rezultatai išreiškiami faktinių ir prognozuojamų ar numatytų darbo rinkos rodiklių dinamikos tendencijų vertinimu. Atliekant stebėseną buvo įvertinti nuokrypiai tarp faktinių ir planuotų darbo rinkos politikos rezultatų reikšmių. Tokiu būdu buvo palyginti prognozuoti ir realūs darbo rinkos rodikliai. Pritaikę tiesioginį standartizacijos metodą, esant nustatytam (užimtumo programoje numatytam) užimtumo lygiui, autoriai apskaičiavo faktinį ir prognozuojamą užimtųjų skaičiaus rodiklio įvertį.

Be įprastinio 15–64 metų amžiaus grupės užimtumo lygio rodiklio analizėje taikytas 20–64 m. užimtumo lygio rodiklis, kuris pritaikomas Užimtumo didinimo programos rezultatams įvertinti, atsižvelgiant į strategijos „Europa 2020“ nuostatas, kadangi manoma, kad pastarasis rodiklis yra tinkamesnis bendrajam užimtumo didinimo nustatytam siekiui išmatuoti. Nepaisant to, itin svarbus ir 15–64 metų užimtumo lygio rodiklis, nes jis tradiciškai išlieka tinkamas Užimtumo didinimo programoje išskirtų tikslinių grupių situacijai darbo rinkoje įvertinti. Šio rodiklio kaitos stebėseną apima kaimo gyventojų, jaunimo (15–24 m.) bei vyresnio amžiaus (55–64 m.) užimtumo dinamikos vertinimus.

Publikacijoje taip pat apžvelgiami svarbūs užimtumo programos įgyvendinimo rodikliai, iliustruojantys tikslinių grupių integracijos į darbo rinką galimybių pokyčius: pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinį amžių ir ilgalaikio nedarbo lygį.

Siekiant atlikti detalesnę situacijos darbo rinkoje vertinimą, į autorių atliktą analizę įtraukti ir papildomi absoliutiniai bei santykiniai tikslinių grupių užimtumo ir nedarbo rodikliai. Autorių atlikta darbo rinkos stebėseną orientuota į metinių rodiklių tendencijų vertinimą, nes darbo rinkos politikos siekiai ir jų kaitos palyginimas remiasi metiniais rodikliais. Tai padeda išvengti sezoniškumo ir atsitiktinių svyravimų įtakos.

2. Darbo rinkos politikos siekių įgyvendinimo analizė remiantis nustatytais užimtumo programos rodikliais

Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014–2020 m. užimtumo didinimo programos numatytus siekius 20–64 metų užimtumo lygis 2012–2016 m. turėjo išaugti nuo 68,5 iki 70,7 proc. Tebesitęsiant palankioms ekonominės ir socialinės raidos tendencijoms nagrinėjamas bendro užimtumo lygio rodiklis 2016–2020 m. turėtų išaugti iki 72,8 proc. (1 lentelė). Šis 20–64 metų gyventojų užimtumo lygio rodiklis yra numatytas pagal Lietuvos išsipareigojimą įgyvendinant strategiją „Europa 2020“ ir yra svarbiausias bendrasis užimtumo programos įgyvendinimo kriterijus. Programos įgyvendinimą kokybine prasme atspindi jos strateginis tikslas: *pasiekti kuo didesnę gyventojų užimtumą, kad kiekvienas gyventojas galėtų rasti turimą kvalifikaciją atitinkantį darbą ir užsitikrinti tinkamą pragyvenimo lygį.*

1 lentelė. Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programos bendrųjų užimtumo rodiklių (įgyvendinimo vertinimo kriterijų) dinamika 1998–2020 m.

Rodiklis	1998	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
20–64 metų gyventojų užimtumo lygis (proc.)	68,3	65,4	70,6	71,6	72,7	72,0	67,0	64,3	66,9	68,5
15–64 metų gyventojų užimtumo lygis (proc.)**	62,3	58,7	62,6	63,6	65,0	64,4	59,9	57,6	60,2	62,0
Užimtųjų skaičius (15–64 metų)	1460,8	1362,5	1454,0	1475,9	1422,5	1396,9	1289,7	1224,2	1225,7	1244,4
Užimtų asmenų (15–64 metų) skaičiaus padidėjimas, palyginti su 2012 m. (proc.)	17,4	9,5	16,8	18,6	14,3	12,3	3,6	-1,6	-1,5	0,0
15–64 m. gyventojų darbo jėgos aktyvumo lygis (proc.)	72,0	70,5	68,3	67,4	67,9	68,4	69,6	70,2	71,4	71,8

1 lentelės tęsinys

Rodiklis	2013	2014	2015	2016	2016*	2017	2020*	Vykdomų tikslų atitikimo numatytiems siekiams lygis 2016 m. (proc.)
20–64 metų gyventojų užimtumo lygis (proc.)	69,9	71,8	73,3	75,2	70,7	76,0	72,8	106,4
15–64 metų gyventojų užimtumo lygis (proc.)**	63,7	65,7	67,2	69,4	....	70,4	...	...
Užimtųjų skaičius (15–64 metų)	1264,3	1288,0	1300,6	1317,7	1411,1***	1305,6	1596,6***	93,4
Užimtų asmenų (15–64 metų) skaičiaus padidėjimas, palyginti su 2012 m. (proc.)	1,6	3,5	4,5	5,9	13,4	4,9	28,3	...
15–64 m. gyventojų darbo jėgos aktyvumo lygis (proc.)	72,4	73,7	74,1	75,5	73,7	76,0	75,4	102,4

* Užimtumo didinimo programoje numatyti siekiai.

** Apibendrinantis užimtumo rodiklis, kuris itin dažnai taikomas darbo rinkos rodiklių analizėje, tačiau nėra laikomas Užimtumo didinimo programos įgyvendinimo kriterijumi.

*** Autorių nustatytas įvertis pagal nustatytą antrąjį Užimtumo didinimo programos siekio rodiklį pritaikius standartizacijos metodą.

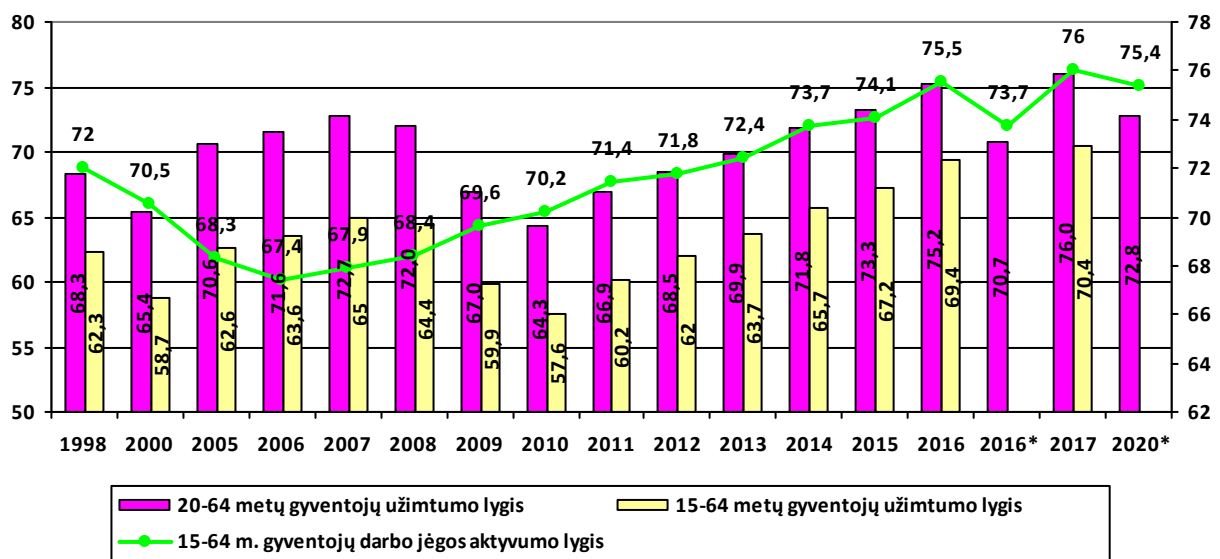
Duomenų šaltinis: Statistikos departamento duomenys.

Pastaba: Vykdomų tikslų atitikimo numatytiems siekiams lygis apskaičiuotas kaip faktinio rodiklio ir užimtumo programos siekio reikšmės procentinis santykis.

Atskirai panagrinėkime kaip keitėsi bendrieji užimtumo lygio rodikliai. Kaip rodo statistiniai duomenys, 20–64 metų gyventojų užimtumo lygis yra aukštesnis nei 15–64 metų amžiaus žmonių darbo rinkos rodiklis, tačiau stebimų dinamikos tendencijų kitimo pobūdis yra analogiškas (1 pav.). Minėto 15–64 metų amžiaus gyventojų rodiklio

panaudojimas leidžia atlikti korektiškus skirtingų gyventojų grupių darbo rinkos rodiklių palyginimus, kurie pateikti Užimtumo didinimo programoje. Vertinant palankias 20–64 metų užimtumo lygio dinamikos tendencijas galima teigti, jog 2016 m. šio rodiklio įgyvendinimo siekis buvo viršytas 6,4 proc. ir faktiškai viršyta šio rodiklio reikšmė, numatoma 2020 m.

Gyventojų užimtumas auga gausejant naujai sukurtų darbo vietų skaičiui. Tačiau naujoms darbo vietoms kurtis palankių sąlygų sudarymas gali išeiti ir už minėtos užimtumo strategijos ribų. Prie bendrųjų Užimtumo didinimo programos darbo rinkos rodiklių priskirtas ir kitas reikšmingas rodiklis – 15–64 m. gyventojų darbo jėgos aktyvumo lygis. Pagal prognozuojamus Užimtumo didinimo programos siekius, 2012–2020 m. jis turėtų išaugti nuo 71,8 iki 75,4 proc. Gyventojų aktyvumo rodiklio augimas prasidėjo dar prieš ekonominę krizę ir tebesitęsė. Palyginkime jį su tai pačiai 15–64 metų gyventojų amžiaus grupei priskiriamu gyventojų užimtumo rodikliu (1 pav.). Analizės rezultatai rodo, kad 15–64 metų amžiaus gyventojų užimtumo lygis nuo 2010 m. augo gerokai sparčiau nei aktyvumo lygis. Pastarųjų tendencijų skirtumus sąlygojo palyginti spartus nedarbo rodiklio augimas dabartinio ekonominio pakilimo laikotarpiu. Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, jog bendra aktyvumo lygio rodiklio tendencija buvo tvaresnė ir, palyginti nepriklausoma nuo ekonominės raidos cikliško poveikio bei tęsėsi gerokai ilgiau (nuo 2007 m.). Kaip ir užimtumo atveju, aktyvumo lygio rodiklio didėjimo siekis 2016 m. buvo sėkmingai įgyvendintas.

1 pav. Bendrųjų užimtumo lygio rodiklių dinamika Lietuvoje, Statistikos departamento duomenimis (proc.)*

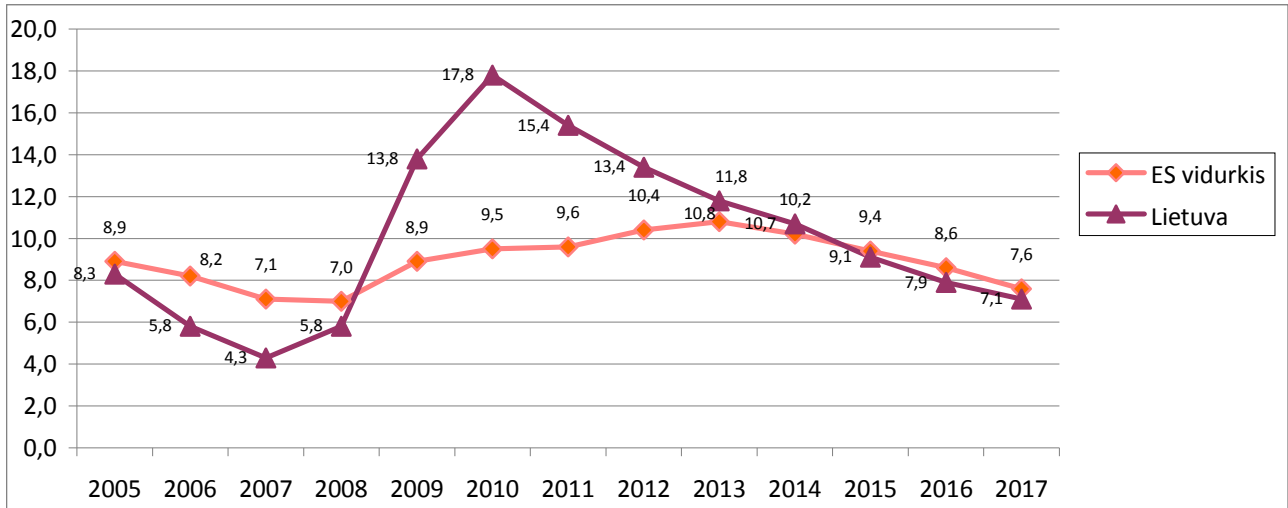
*2016 m. ir 2020 m. rodikliai – Užimtumo didinimo programoje numatyti siekiai.

Nors Užimtumo didinimo programos siekių rodikliai turėtų būti įgyvendinti esant tvaraus ūkio augimo prielaidai, objektyviai vertinant, vienokių ar kitokių šalies ekonominės raidos netolygumų išvengti neįmanoma. Stebimi netolygumai akivaizdūs nagrinėjant ir darbo rinkos rodiklius. Nepaisant palankių stebimų tendencijų, metinių užimtumo ir aktyvumo lygio rodiklių augimas 2017 m. gerokai sulėtėjo (ypač aktyvumo). Atsižvelgiant į ekonominio nuosmukio grėsmę perspektyvoje, labai svarbu išvengti kiek didesnio jį apibūdinančių rodiklių mažėjimo dėl ūkio raidos cikliško galimos neigiamos įtakos darbai stabilizuojant užimtumą kuo aukštesniame lygyje.

Straipsnyje akcentuojamas darbo rinkos rodiklių dinamikos cikliškumas. Nors detalesnis minimo reiškinio vertimas nėra šios publikacijos tikslas ir jos pagrindinė tema, tačiau būtina pabrėžti, kad remiantis straipsnio autorių anksčiau detaliau analizuotomis nedarbo lygio ciklinių svyravimų tendencijomis buvo išskirti keturi darbo rinkos laikotarpiai, kurie atspindi stebimų pokyčių specifika Lietuvoje (Okunevičiūtė Neverauskienė & Pocius, 2017). Statistikos departamento duomenų pagrindu šalies mastu buvo išskirti du nepalankūs (1998–2001 m. ir 2007–2010 m.) ir du palankūs darbo rinkos raidos laikotarpiai (2001–2007 m. ir 2010–2016 m.), kurie laiko atžvilgiu keitė vienas kitą. Faktiškai antrasis palankus darbo rinkos raidos laikotarpis, kurio metu mažėjo nedarbas, tęsėsi ir 2017–2018 m. Svarbu pastebėti, kad išskirti laikotarpiai – nedarbo padidėjimo arba sumažėjimo laikotarpiai, kai buvo pasiektos minimalios arba maksimalios šio rodiklio reikšmės, todėl vieno laikotarpio pabaiga reiškė ir kito laikotarpio pradžią.

Taigi, anksčiau autorių atlikta detalesnė bendro nedarbo lygio analizė rodo, kad situacijos darbo rinkoje kaitos cikliškumas Lietuvoje buvo itin ryškus (1998–2018 m.). Kita vertus, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog dėl ankstesnės ekonominės ir finansinės krizės įtakos nedarbo lygio pikas Lietuvoje buvo pasiektas trejais metais anksčiau (2010 m.) nei vidutiniškai ES (analogiški svyravimai stebimi užimtumo atveju, tik šio rodiklio cikliškumas mažiau ryškus). Nors vertinant formaliai, situacijos darbo rinkoje gerėjimo laikotarpis galėtų baigtis anksčiau nei vidutiniškai ES, tačiau,

kadangi Lietuvos ekonomikos raida, be abejonės, orientuota į ES šalių rinką, galima daryt prielaidą, kad palankus, pakankamai stabilus šalies darbo rinkos raidos laikotarpis galėtų šiek tiek užsistėti ir pasibaigus šiam dešimtmečiui. Žinoma, viskas priklausytų nuo ES situacijos stabilumo. Todėl egzistuoja didelė tikimybė, kad kiek didesnių neigiamų pokyčių, kurie sutrukdytų įgyvendinti užimtumo programoje numatytus siekius 2020 m., tikėtis nevertėtų. Būtina pabrėžti, kad nedarbo lygis Lietuvoje 2017 m. vis dar išliko aukštesnis nei minimali jo reikšmė, kuri buvo pasiekta ankstesnio ekonomikos perkaitimo metu (2 pav.). Tačiau galimybės įtraukti daugiau šalies darbo išteklių į užimtumą dabartiniu darbo rinkos raidos laikotarpiu tapo labai ribotos, nes nedarbo lygis dėsningai priartėja prie minimalios jo reikšmės, kuri buvo pasiekta ankstesnio ekonominio pakilimo pabaigoje.

2 pav. Bendro nedarbo lygio dinamika Lietuvoje, palyginti su ES vidurkiu (proc.), Eurostato duomenys

Su Užimtumo programos tikslu – *skatinti darbo vietų kūrimą ir darbo paklausą* – susietas užimtųjų skaičiaus padidėjimo rodiklis. Bendras 20–64 metų amžiaus užimtųjų skaičius, palyginti su 2012 m., turėjo iki 2016 m. padidėti 13,4 proc., iki 2020 m. – 28,3 proc. (absoliutinė šio rodiklio kaita pateikta 1 lentelėje). Nors šis rodiklis priskirtas prie svarbesniųjų užimtumo programos įgyvendinimo kriterijų, akivaizdu, kad dabartinės demografinės situacijos blogėjimo sąlygomis, kuri pasireiškia ne tik Lietuvoje bei kitose ES šalyse, jis vargu ar gali objektyviai atspindėti situacijos darbo rinkoje pokyčius. Pastaraisiais dešimtmečiais užimtųjų skaičių šalyje nulemia ne tik bendro darbo vietų skaičiaus pokyčiai, bet ir sudėtinga demografinė situacija, dėl kurios Lietuvoje buvo prarasta itin daug darbo išteklių. Todėl užimtumo programos siekių įgyvendinimo požiūriu stebimas faktinis teigiamas užimtųjų skaičiaus pokytis (1 lentelė) yra didesnis už prognozuojamą reikšmę. Kitaip tariant, dėl pablogėjusios demografinės situacijos užimtumo programos sieki atitinkantis užimtųjų skaičiaus įvertis 2016 m. buvo gerokai didesnis už faktinę užimtųjų skaičiaus reikšmę.

Prieštaringa situacija susiformavo 2017 m., kai 15–64 metų gyventojų užimtumo lygis Lietuvoje atskirais ketvirčiais augo toliau, nors bendras užimtųjų skaičius šioje amžiaus grupėje dėl demografinės situacijos poveikio ėmė mažėti. Statistikos departamento duomenimis, šis užimtumo lygio rodiklis, palyginti su 2017 m. I ir IV ketv., padidėjo nuo 69 iki 71 proc., nors užimtųjų skaičius aptariamoje amžiaus grupėje tų metų II–IV ketv. sumažėjo 6,6 tūkst. Dar didesnis užimtųjų skaičiaus sumažėjimas augant užimtumo lygiui, stebimas nuo 2016 m. III ketv. iki 2017 m. IV ketv. (22 tūkst.), nors šiuo laikotarpiu vyko laikini šių rodiklių svyravimai dėl sezoniškumo poveikio. Skirtingos priešingos krypties tendencijos išryškėja stebint ir ankstesnėje lentelėje pateiktą 15–64 metų gyventojų metinių užimtumo rodiklių pokyčius 2016–2017 m.

Dėl galimų neigiamų svyravimų užimtumo politikos rezultatus išreiškiančius rodiklius sunkiau išlaikyti ilgesnį laiką nesumažėjusius. Todėl galėtų būti įvertinamos šių rodiklių galimų svyravimų rizikos. Dėl žymaus darbo rinkos raidos cikliškumo, darbo rinkos politikos vertinimo kriterijus būtina tobulinti. Tikslinga prognozuoti ne tik numatytus konkrečius siekius (pvz., 2016 ir 2020 m.), bet ir pateikti penkerių metų (arba kito numatyto laikotarpio) darbo rinkos rodiklių vidurkius atsižvelgiant į galimus jų svyravimus.

Tokiu būdu numatant užimtumo politikos raidos perspektyvas Lietuvoje, svarbu būtų atsižvelgti į galimą ekonominių ciklų svyravimų poveikį bei atsižvelgti į su tuo susijusias galimas rizikas, įvertinant kokiame fazėje (raidos laikotarpyje) yra šalies darbo rinka. Darbo rinkos politikos siekius gali būti sudėtinga vertinti tada, kai tiek paskutiniųjų faktinių metinių rodiklių, tiek prognozuojamų rodiklių reikšmės (2020 m.) dėl stebimų ciklinių svyravimų nukrypsta nuo tradiciškai formuojamos bendrosios situacijos gerėjimo tendencijos, kurią sąlyginai galima išreikšti tiesiniu trendu. Minėtų svyravimų grėsmė egzistavo prognozuojant situaciją darbo rinkoje, kai tikėtini didesni ar mažesni darbo rinkos rodiklių nuokrypiai dėl galimo ekonominės raidos cikliškumo poveikio darbo rinkai, kuris, kaip rodo Lietuvos patirtis, praėjusiame dešimtmetyje buvo itin ryškus (ypač nedarbo rodiklių).

3. Tikslinių grupių integracijos į darbo rinką galimybių analizė ir situacijos kaitos vertinimas

2 lentelėje pateikti Užimtumo didinimo programos rodikliai pagal tikslines gyventojų grupes atspindi kaimo gyventojų, jaunimo, ilgalaikių bedarbių ir pagyvenusių žmonių grupių situacijos darbo rinkoje kaitos įvertinimo rezultatus. Nepaisant ankstesnio ekonominio nuosmukio pasekmių, šiame dešimtmetyje vykusios gyventojų užimtumo tendencijos pagal tikslines gyventojų grupes buvo palankios. Užimtumo rodiklių lyginamoji analizė rodo, kad visų tikslinių grupių integracijos į darbo rinką galimybės pagerėjo. Teigiamas faktinių ir numatytų užimtumo siekio rodiklių skirtumas taip pat liudija apie sėkmingus Užimtumo didinimo programos rezultatus pagal tikslines gyventojų grupes. Ypač didelis teigiamas proveržis buvo stebimas pagyvenusių žmonių amžiaus grupėje. Sparčiai augant pagyvenusių žmonių užimtumui, jau 2013 m. siekis padidinti šios amžiaus grupės gyventojų užimtumą iki 53,5 proc. buvo įgyvendintas.

Paskutiniaisiais metais lėtesnis nei pagyvenusių asmenų buvo jaunimo ir kaimo gyventojų užimtumo augimas. Tačiau analizuojant tikslinių grupių padėties darbo rinkoje rodiklius, būtina pabrėžti, kad visų jų užimtumo lygis stebimu laikotarpiu buvo žemesnis už bendrą 15–64 metų gyventojų užimtumo lygio rodiklį, išimtis – kaimo gyventojų užimtumas 1998 m.

Jaunimo užimtumas pradėjo sparčiai augti šiame dešimtmetyje. Jaunimo užimtumo lygis 2010–2017 m. padidėjo 12,1 procentinio punkto, priartėdamas prie užimtumo programoje numatyto siekio 2020 m. Jeigu 2010–2012 m. dirbo tik apytikriai kas penktas jaunas žmogus, tai 2017 m. šioje apibrėžtoje tikslinėje amžiaus grupėje tokių žmonių buvo trys dešimtadaliai. Vienas iš būdų didinti jaunimo užimtumą – integracijos į darbo rinką laikotarpio paankstinimas, skatinant santykinai daugiau jaunuolių įgyti profesinį išsilavinimą. Taip būtų užtikrintas didesnis darbo pasiūlos ir paklausos suderinamumas.

Ilgalaikio nedarbo lygio rodiklis pagal Užimtumo didinimo programos siekį 2011–2020 m. turėjo sumažėti 2,3 karto (nuo 8 iki 3,5 proc.). Tačiau faktiškai šis siekis jau buvo įgyvendintas 2016–2017 m., kai ilgalaikio nedarbo lygis sumažėjo iki 2,7 proc. Kita vertus, neigiamas faktinio ir numatyto siekio rodiklio skirtumas 2016 m. kaip tik rodo pozityvius pokyčius, nes ši nuokrypį lėmė numatytas nedarbo mažėjimas, kurio tendencijos yra priešingos užimtumo didėjimo pokyčiams.

2 lentelė. Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programos rodiklių (įgyvendinimo siekių) dinamika pagal atskiras gyventojų grupes

	1998	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kaimo gyvenamųjų vietovių gyventojų (15–64 m.) užimtumo lygis (proc.)	63,2	58,6	59,3	58,7	59,4	56,5	51,4	48,7	52,0	53,3
Jaunimo (15–24 m.) užimtumo lygis (proc.)	33,0	25,4	21,1	23,7	24,8	26,0	20,6	18,3	19,0	21,5
Vyresnio amžiaus (55–64 m.) gyventojų užimtumo lygis (proc.)	39,8	40,3	49,2	49,6	53,2	53,0	51,2	48,3	50,2	51,7
Pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinis amžius (metais)	-	-	60,0	59,9	61,2	61,5	62,4	61,9	63,9	62,3
Ilgalaikio nedarbo lygis (proc.)	7,2	8,5	4,5	2,5	1,4	1,3	3,3	7,4	8,0	6,6

2 lentelės tęsinys

	2013	2014	2015	2016	2016*	2017	2020*	Faktinių ir numatytų siekių rodiklių skirtumas 2016 m. procentiniais punktais
Kaimo gyvenamųjų vietovių gyventojų (15–64 m.) užimtumo lygis (proc.)	55,2	57,6	59,7	61,1	56,5	62,0	60,3	4,6
Jaunimo (15–24 m.) užimtumo lygis (proc.)	24,6	27,6	28,3	30,2	26,6	30,4	32,6	3,6
Vyresnio amžiaus (55–64 m.) gyventojų užimtumo lygis (proc.)	53,4	56,2	60,4	64,6	51,5	66,1	53,5	13,1
Pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinis amžius (metais)	61,5	64,3	64,2	66,1	63	63,9	64	-
Ilgalaikio nedarbo lygis (proc.)	5,1	4,8	3,9	3	5,2	2,7	3,5	-1,8

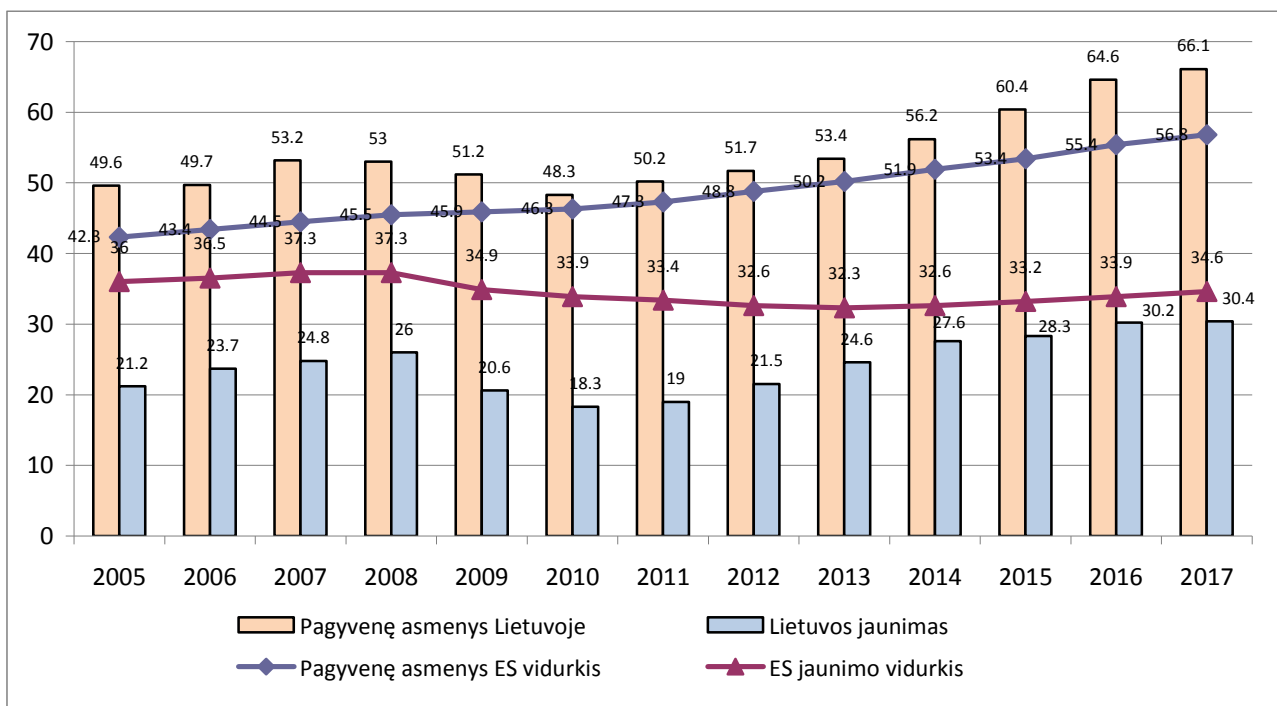
*2016 m. ir 2020 m. rodikliai – Užimtumo didinimo programoje numatyti siekiai.

Šaltinis: sudaryta remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014–2020 m. užimtumo didinimo programoje pabrėžiama, jog būtina skatinti vyresnio amžiaus darbuotojus ilgiau likti darbo rinkoje. Remiantis anksčiau atliktos analizės rezultatais, galima teigti, kad bendros pagyvenusių žmonių užimtumo tendencijos buvo palankios. Tai rodo geras jų integracijos galimybes. Kita

vertus, su pagyvenusių žmonių, aktyvių darbo rinkoje, senėjimu susijęs kitas Užimtumo didinimo programos rodiklis – pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinis amžius. Vykstant darbo jėgos senėjimo procesui, 2005–2020 m. jis turėtų išaugti nuo 60 iki 64 metų. Tačiau 2011–2013 m. buvo stebimas gana ryškus šio rodiklio sumažėjimas, analogiška laikina tendencija pastebima ir 2016–2017 m. Tai gali būti susiję su spartesniu darbo jėgos atsinaujinimu, vyresnio amžiaus žmones pakeičiant jaunesniais darbuotojais. Tačiau stebima palanki pagyvenusių žmonių užimtumo lygio kaita rodo, kad jų integracijos į darbo rinką sąlygos šiuo laikotarpiu nepablogėjo. Galima teigti, kad vyresnio amžiaus užimtų asmenų skaičius augo ir dėl gyventojų senėjimo poveikio. Atsižvelgiant į išsakytus pastebėjimus bei analizės rezultatus, formuluotina išvada, jog pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinio amžiaus sumažėjimas bendrame pagyvenusių žmonių aktyvumo augimo kontekste yra laikinas reiškinys. Kai auga šios tikslinės gyventojų grupės užimtumas – šis aktyvumo vertinimo kriterijus tampa antraeilis.

Panagrinėkime, kaip keitėsi pagyvenusių asmenų užimtumas per ilgesnį laikotarpį, palyginti su ES vidurkiu (3 pav.). Būtina pabrėžti, kad pagyvenusių asmenų integracijos į darbo rinką galimybės pagerėjo. Tačiau Lietuvoje vyresnio amžiaus žmonių užimtumo lygiu būdingi gana ryškūs cikliniai svyravimai, o ES vidurkio reikšmės kitimas laiko atžvilgiu atitinka tiesinę priklausomybę, kai metinis jo augimas išlieka maždaug pastovus. Pagyvenusių asmenų užimtumas Lietuvoje viršijo ES vidurkį per visą nagrinėjamą laikotarpį, o 2016–2017 m. stebimas skirtumas gerokai išaugo.

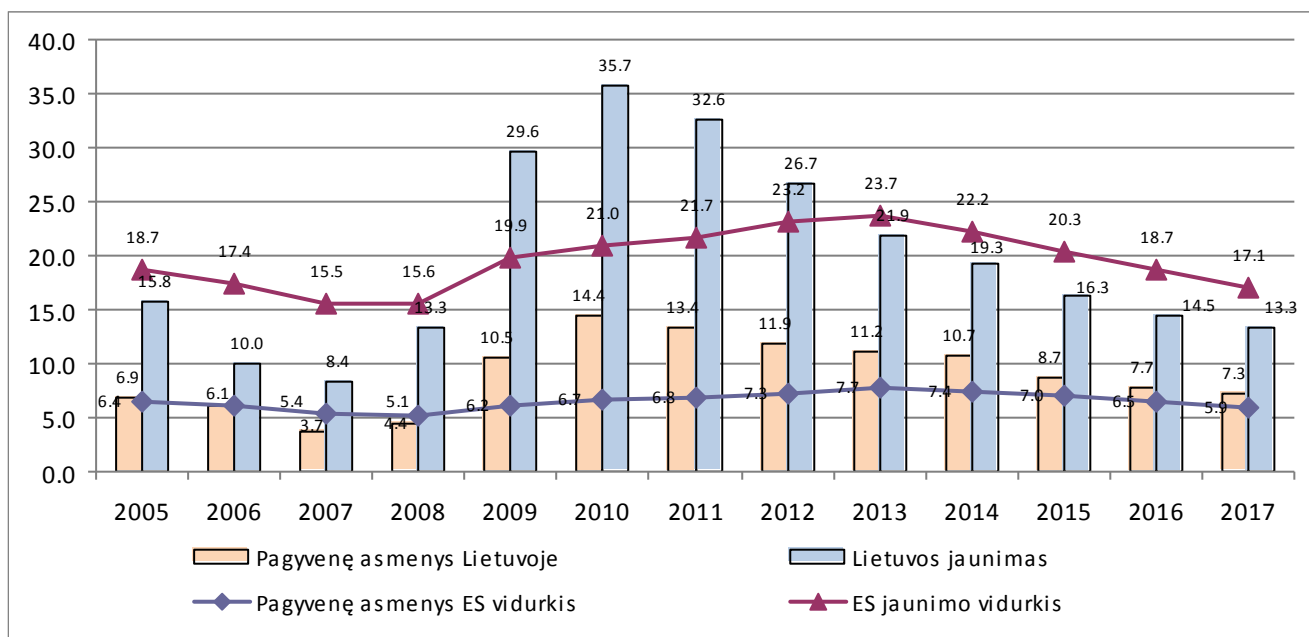

3 pav. ES vidurkio ir Lietuvos jaunimo ir pagyvenusių užimtumo lygio palyginimas 2005–2017 m. (proc.), Eurostato duomenys

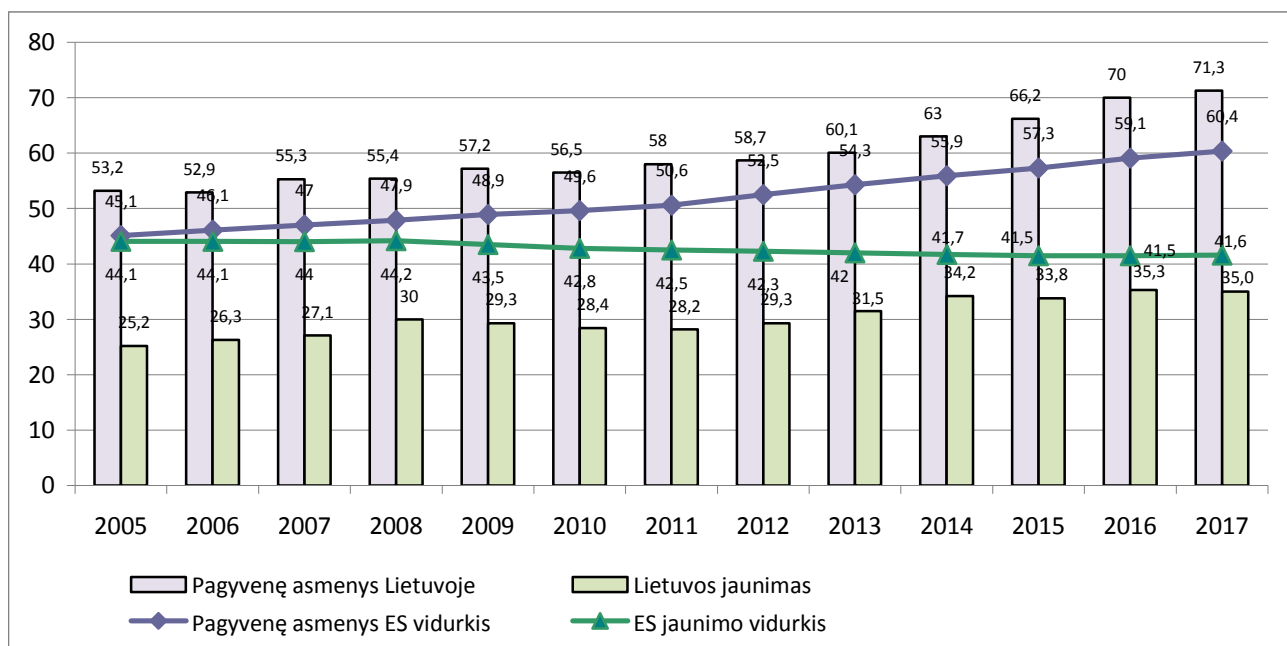
Palyginkime tikslinių demografinių grupių užimtumo kaitą. Lietuvos jaunimo užimtumo lygis visais metais buvo žemesnis už ES vidurkį. Tačiau Lietuvos jaunimo užimtumo augimas gerokai priartėjo prie ES vidurkio, todėl šio rodiklio reikšmės gerokai supanašėjo, nors skirtumas 2016–2017 m. dar išliko apčiuopiamas. Skirtingai nei Lietuvoje, kur aptariamų tikslinių grupių dinamikos tendencijos yra panašios, ES stebimas vis didėjantis atotrūkis tarp pagyvenusių asmenų ir jaunimo užimtumo. Tai reiškia, jog per ilgesnį laikotarpį nuo 2005 m. vyresnio amžiaus gyventojų integracijos į darbo rinką galimybės ES vidutiniškai pagerėjo, o jaunimo – pablogėjo. Šiuo požiūriu Lietuvoje stebima situacija gerokai palankesnė.

Detaliau aptarkime ir nedarbo pokyčius. Jaunimo ir pagyvenusių žmonių tikslinių grupių nedarbo lygis Lietuvoje šiame dešimtmetyje mažėjo gerokai sparčiau nei vidutiniškai ES, nors ankstesnės ekonominės krizės metu mūsų šalyje buvo stebimas itin didelis nedarbo padidėjimas (4 pav.).

Tačiau jaunimo nedarbo lygio ES vidurkis paskutiniaisiais metais buvo aukštesnis nei Lietuvoje, užimtumo reikšmės taip pat buvo didesnės ES mastu. Pagyvenusių žmonių situacija priešinga – nedarbo lygis Lietuvoje ilgą laiką buvo aukštesnis nei ES vidurkis, nors užimtumo reikšmės mūsų šalyje buvo taip pat didesnės. Konkrečiais atvejais stebime pakankamai prieštarigus lyginamosios analizės rezultatus, kadangi aukštesnės užimtumo reikšmės paprastai apsprendžia santykinai žemesnį nedarbo lygį. Kitaip tariant, kuo aukštesnis užimtumas, tuo turėtų būti žemesnis nedarbas. Formalius stebimus lyginamosios analizės prieštaravimus galima paaiškinti papildomai įvertinus aktyvumo rodiklį, kuris rodo, kaip keičiasi darbo rinkoje dalyvaujančių asmenų dalis. Šio rodiklio svarbą sąlygoja tai, jog aktyvumo lygio didinimas gali padėti sušvelninti darbo išteklių trūkumo problemą.

4 pav. ES vidurkio ir Lietuvos jaunimo bei pagyvenusių žmonių nedarbo lygio palyginimas 2005–2017 m., (proc.), Eurostato duomenys

5 pav. ES vidurkio ir Lietuvos jaunimo ir pagyvenusių aktyvumo lygio palyginimas (proc.) 2005–2017 m., Eurostato duomenys

Santykinai didesnis jaunų žmonių aktyvumo lygio vidurkis ES mastu, palyginti su Lietuva, faktiškai apsprendžia aukštesnį ES šalių jaunimo nedarbo lygio vidurkį per paskutinius penkerius metus. Analogiškai aukštesniu aktyvumo lygiu galima paaiškinti ir didesnes pagyvenusių asmenų nedarbo lygio reikšmes Lietuvoje, palyginti su ES vidurkiu.

Galima tvirtinti, jog nagrinėjamų tikslinių demografinių grupių aktyvumo rodiklių pokyčiai Lietuvai buvo palankūs (ypač tarp pagyvenusių asmenų). Pagyvenusių žmonių aktyvumo lygis Lietuvoje, palyginti su ES vidurkiu, buvo gerokai aukštesnis, o stebimi skirtumai išaugo (2017 m. siekė beveik 11 procentinių punktų). Tačiau jeigu pagyvenusių asmenų Lietuvos ir ES vidurkio kreivių atotrūkis stebimu laikotarpiu padidėjo, tai jaunimo – sumažėjo. Augant jaunimo aktyvumo lygiui Lietuvoje, šio rodiklio ES vidurkis gerokai sumažėjo. Nors ES jaunimo aktyvumo lygio vidurkis vis dar didesnis nei Lietuvoje, šio rodiklio reikšmės supanašėjo (5 pav.).

4. Atskirų tikslinių grupių padėties darbo rinkoje analizė

Toliau bus detaliau nagrinėjama užimtųjų skaičiaus pasiskirstymo charakteristikos pagal lentelėje išskirtas tikslines grupes. Vertinant situaciją, santykiniams rodikliams prioritetą teikiama dėl kelių priežasčių, nors analizuojami ir absoliutiniai dydžiai. Dėl itin aukštos darbo išteklių emigracijos iš Lietuvos ir ilgalaikio neigiamo natūralaus prieaugio poveikio sudėtinga nustatyti tikrąsias pagrindinių darbo rinkos rodiklių tendencijas per ilgesnį laikotarpį. Todėl absoliutiniai rodikliai gali nepakankamai tiksliai atspindėti tikrąsias darbo rinkos tendencijas, kurios atspindi padėties pagerėjimą, ar pablogėjimą.

Vertinant situaciją pagal amžių, galima teigti, jog daugiausia darbo rinkoje buvo vidutinio (25–54 metų) amžiaus užimtųjų. Didžiausias jų skaičius buvo 1998 m. – 1 143 tūkst., tačiau pastarieji nepatenka tarp išskirtų tikslinių demografinių grupių. Tikslinėms demografinėms grupėms priskirti asmenys – pagyvenę asmenys ir jaunimas – sudarė vieną ketvirtadalį užimtųjų. 2013 m. šalyje dirbo beveik 100 tūkst. jaunimo ir 195,7 tūkst. vyresnio amžiaus žmonių, 2017 m. – atitinkamai 98,2 ir 263,6 tūkst. (3 lentelė). Pakankamai daug darbo rinkoje išliko ir nekvalifikuotų darbuotojų (2017 m. – apie 125 tūkst.) (3 lentelė). Užimtųjų struktūros pasiskirstymas pagal amžių rodo, kad apie tris ketvirtadalius dirbančiųjų paskutiniaisiais metais sudarė minėtos grupės vidutinio amžiaus asmenys. Apytikriai kas penktas dirbantysis 2017 m. priklausė pagyvenusių 55–64 metų amžiaus žmonių grupei, apytikriai kas tryliktas – jaunimui.

3 lentelė. Užimtųjų skaičius Lietuvoje tikslinėse gyventojų grupėse (absoliutiniai rodikliai, tūkst.)

Rodiklis	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Iš viso užimtųjų	1489,4	1456,5	1397,8	1351,8	1405,9	1438,0	1436,3	1473,9	1499,0	1451,5
15–24 metų	163,9	151,6	126,1	111,9	119,9	117,5	106,9	111,0	125,6	119,0
55–64 metų	154,0	155,7	150,7	144,1	149,6	157,8	164,9	173,6	175,4	183,6
Nekvalifikuoti asmenys	163,2	155,2	143,1	117,3	137,6	155,0	154,7	158,9	160,6	156,2

3 lentelės tęsinys

Rodiklis	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Iš viso užimtųjų	1427,1	1317,4	1247,7	1253,6	1275,7	1292,8	1319,0	1334,9	1361,4	1354,8
15–24 metų	124,7	97,7	83,9	81,1	88,4	97,9	106,6	104,6	105,2	98,2
55–64 metų	180,7	173,9	166,8	175,7	184,4	195,7	210,8	231,2	252,6	263,6
Nekvalifikuoti asmenys	132,0	113,9	105,5	97,6	99,6	102,2	103,9	115,5	128,0	124,1

Šaltinis: sudaryta remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Iš santykinų rodiklių pasiskirstymo dinamikos galima padaryti išvadą, kad Lietuvai įstojus į ES (po 2004 m.), pagerėjo santykinės jaunimo užimtumo galimybės. Nepaisant santykinai aukštesnio nedarbo lygio, 15–24 metų amžiaus jaunimo dalis tarp užimtųjų 2004–2008 m. padidėjo nuo 7,4 iki 8,7 proc. (žr. 4 lentelę). Tačiau jaunų žmonių dalis tarp užimtųjų paskutiniosios ekonominės krizės metu (2008–2010 m.) pradėjo gana sparčiai mažėti (nuo 8,7 iki 6,5 proc.) ir tik gerokai sumažėjus ūkio nuosmukio poveikiui nuo 2011 m. šis užimtumo rodiklis vėl pradėjo augti.

Kitokios užimtumo tendencijos būdingos pagyvenusio amžiaus asmenims. Pagyvenusių asmenų santykinės užimtumo galimybės augo nepriklausomai nuo ekonominės krizės poveikio. Faktiškai beveik visą laikotarpį šios tikslinės grupės darbuotojų dalis tarp užimtųjų augo. Jeigu 1998 m. pagyvenusių žmonių dalis sudarė 10 proc. visų užimtųjų, tai 2017 m. – 21 proc. Skirtingai nei jaunimo užimtumas, pagyvenusių darbuotojų lyginamasis svoris buvo gerokai mažiau jautrus šalies ekonominės raidos netolygumams. Dėsninga, jog mažėjant galinčio įsitraukti į darbo rinką jaunimo skaičiui, Lietuvoje, kaip ir kitose Europos Sąjungos šalyse, kasmet vis didesnę visuomenės dalį sudaro pagyvenę žmonės. Kitaip tariant, vyksta gyventojų senėjimo procesas. Gyventojų struktūros pokyčiai yra reikšmingi užimtųjų struktūrai – senstant darbuotojams, neišvengiamai sumažėja potencialiai galinčio įsitraukti į darbo rinką jaunimo skaičius. Kitaip kito nekvalifikuotų darbuotojų skaičiaus santykinis rodiklis. Nors ekonominių krizių laikotarpiais sumažėja nekvalifikuotų darbo išteklių poreikis, tačiau sprendžiant iš statistinių duomenų, jų dalis tarp užimtųjų išliko vis dar gan aukšta (2016–2017 m. siekė beveik vieną dešimtadalį visų darbuotojų).

4 lentelė. Užimtųjų skaičius Lietuvoje tikslinėse gyventojų grupėse (santykiniai rodikliai, proc.)

Rodiklis	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<Iš viso užimtųjų	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
15–24 metų	11,0	10,4	9,0	8,3	8,5	8,2	7,4	7,5	8,4	8,2
55–64 metų	10,3	10,7	10,8	10,7	10,6	11,0	11,5	11,8	11,7	12,6
Nekvalifikuoti asmenys	11,0	10,7	10,2	8,7	9,8	10,8	10,8	10,8	10,7	10,8

4 lentelės tęsinys

Rodiklis	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Iš viso užimtųjų	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
15–24 metų	8,7	7,4	6,7	6,5	6,9	7,6	8,1	7,8	7,7	7,2
55–64 metų	12,7	13,2	13,4	14,0	14,5	15,1	16,0	17,3	18,6	19,5
Nekvalifikuoti asmenys	9,2	8,6	8,5	7,8	7,8	7,9	7,9	8,7	9,4	9,2

Šaltinis: sudaryta remiantis Statistikos departamento duomenimis.

5 lentelė. Bedarbių skaičius Lietuvoje tikslinėse gyventojų grupėse (absoliutiniai rodikliai, tūkst.)

Rodiklis	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Iš viso bedarbių	226,7	249,0	273,7	284,0	224,4	203,9	184,4	132,9	89,3	64,4
15–24 metų	48,7	56,6	54,1	50,5	35,8	38,8	31,0	20,7	13,7	10,9
55–64 metų	10,8	9,6	18,6	21,9	19,3	20,5	19,2	12,6	11,5	7,1
Ilgalaikiai bedarbiai	123,9	96,0	142,2	167,0	123,3	102,3	98,2	72,9	39,6	21,1
Nekvalifikuoti asmenys	31,2	32,2	44,1	45,0	36,7	35,3	33,6	28,9	16,8	14,4

5 lentelės tęsinys

Rodiklis	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Iš viso bedarbių	88,3	210,6	270,4	228	196,8	172,5	158,0	134,0	116,2	103,1
15–24 metų	19,2	41,0	46,6	39,2	32,2	27,4	25,4	20,4	17,8	15,0
55–64 metų	8,4	20,4	28,1	27,1	24,9	24,7	25,3	22,1	21,2	20,7
Ilgalaikiai bedarbiai	19,2	49,9	112,7	118,8	96,8	74,1	70,7	57,5	44,5	38,7
Nekvalifikuoti asmenys	18,7	41,2	49,2	47,1	45,9	43,8	44,9	37,1	32,2	28,9

Šaltinis: sudaryta remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Skirtingai nei absoliutinis užimtųjų skaičius, bedarbių skaičiaus absoliutinio rodiklio dinamika pagal tikslines grupes pasižymi dar didesniais svyravimais. Nuo Rusijos krizės 1999–2007 m. buvo sumažėjęs jaunų bedarbių skaičius (nuo 57 iki 11 tūkst.), tačiau iki 2010 m. jis vėl išaugo (iki 47 tūkst.).

Dėsninga, kad dėl ekonominių krizių poveikio itin sparčiai gausėdavo ir ilgalaikių bedarbių skaičius. Tačiau skirtingai nei jaunimo, absoliutinio ilgalaikių bedarbių skaičiaus augimo tendencija dar tęsėsi kurį laiką ir ekonominėms krizėms pasibaigus. Ypač užsitęsė ilgalaikių bedarbių skaičiaus augimas po Rusijos krizės. Todėl galima teigti, kad ilgalaikiams bedarbiams į darbo rinką integruotis sekėsi labai sunkiai. Po paskutiniosios ekonominės krizės gan lėtai mažėjo bedarbių skaičius pagyvenusių ir nekvalifikuotų asmenų grupėse. Kitose grupėse ši mažėjimo tendencija buvo gerokai spartesnė (žr. 5 lentelę). Pavyzdžiui, nors ilgalaikių bedarbių skaičius augimas buvo užsitęsęs iki 2011 m., tačiau vėliau šis rodiklis mažėjo (2011–2017 m. sumažėjo nuo 119 iki 39 tūkst.).

Per ilgesnį laikotarpį pasireiškė akivaizdūs bedarbių santykinės struktūros pokyčiai. Tačiau skirtingose tikslinėse grupėse jie pasireiškė labai nevienodai. Kriziniais laikotarpiais jaunimo dalies rodiklis siekdavo apie penktadalį visų bedarbių. Tačiau ankstesniu palankiu situacijos darbo rinkoje raidos laikotarpiu 2001–2007 m. jis buvo sumažėjęs iki 15 proc. (žr. 6 lentelę). Sparčiai mažėdamas po paskutiniosios ekonominės krizės jis jau pasiekė 14,5 proc. reikšmę. Priklausomai nuo ekonominės padėties bei situacijos darbo rinkoje, ilgalaikių bedarbių dalis svyravo maždaug 20–50 proc. ribose. Stebimi svyravimai liudija apie itin aukštą ilgalaikių bedarbių dalies rodiklio variacijos mastą. *Tačiau nepaisant teigiamos paskutiniųjų metų tendencijos, ilgalaikių bedarbių dalis 2017 m. buvo vis dar itin aukšta (37,5 proc.). Tai rodo, kad ilgalaikis nedarbas Lietuvoje išlieka aktuali problema.*

6 lentelė. Bedarbių skaičius Lietuvoje tikslinėse gyventojų grupėse (santykiniai rodikliai, proc. nuo visų bedarbių)

Rodiklis	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Iš viso bedarbių	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
15–24 metų	21,5	22,7	19,8	17,8	16,0	19,0	16,8	15,6	15,3	16,9
55–64 metų	4,8	3,9	6,8	7,7	8,6	10,1	10,4	9,5	12,9	11,0
Ilgalaikiai bedarbiai	54,7	38,6	52,0	58,8	54,9	50,2	53,3	54,9	44,3	32,8
Nekvalifikuoti asmenys	13,8	12,9	16,1	15,8	16,4	17,3	18,2	21,7	18,8	22,4

6 lentelės tęsinys

Rodiklis	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Iš viso bedarbių	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
15–24 metų	21,7	19,5	17,2	17,2	16,4	15,9	16,1	15,2	15,3	14,5
55–64 metų	9,5	9,7	10,4	11,9	12,7	14,3	16	16,5	18,2	20,1
Ilgalaikiai bedarbiai	21,7	23,7	41,7	52,1	49,2	43,0	44,7	42,9	38,3	37,5
Nekvalifikuoti asmenys	21,2	19,6	18,2	20,7	23,3	25,4	28,4	27,7	27,7	28,0

Šaltinis: sudaryta remiantis Statistikos departamento duomenimis.

Svarbu pastebėti, kad nekvalifikuotų ir vyresnio amžiaus bedarbių dalis šalyje augo maždaug pastoviai (nors per ilgesnį laikotarpį galimi nemaži šio rodiklio svyravimai). Šią tendenciją sąlygojančius pokyčius lemia skirtingos priežastys. Palaipsnis gamybos technologinio lygio augimas pasireiškia nekvalifikuotų asmenų lyginamojo svorio augimu tarp bedarbių (1998–2017 m. jis išaugo nuo 14 iki 28 proc.). Pagyvenusių žmonių dalies tarp bedarbių augimą paskutiniųjų metų vyresnio amžiaus žmonių užimtumo augimo tendencijos kontekste galima vertinti daugiau teigiamai nei neigiamai. Tai rodo, kad auga šios tikslinės gyventojų grupės aktyvumas, nors sudėtinga būtų pasakyti, kiek jų galima būtų realiai integruoti į darbo rinką, kad jų nuostata dirbti nebūtų tik formaliai deklaruotinas faktas. Nepaisant to, pagyvenusių žmonių užimtumo padidėjimas rodo, kad jie tampa vis svarbesne amžiaus grupe, kuri gali papildyti trūkstamus šalies darbo išteklių rezervus. Todėl aktyvaus senėjimo požiūriu pagyvenusių žmonių darbo rinkos rodiklių tendencijas galima vertinti palankiai.

Išvados

Autorių atlikta pagrindinių darbo rinkos rodiklių analizė rodo, kad 2014–2020 metų Užimtumo didinimo programos įgyvendinimo rezultatus galima vertinti itin pozityviai. Svarbu pabrėžti, jog šiame dešimtmetyje stebimos užimtumo lygio tendencijos (tiek bendro, tiek tikslinių grupių užimtumo) visiškai atitinka numatytus siekius ir netgi viršija juos. Palyginti spartų ir pastovų užimtumo augimą lydėjo ir kiti teigiami pokyčiai – ilgalaikio nedarbo mažėjimas ir pasitraukimo iš darbo rinkos vidutinio amžius didėjimas.

Analizės rezultatai rodo, jog jaunimo amžiaus grupė yra itin jautrus demografinės situacijos poveikio darbo rinkai indikatorius. Antai 2014–2017 m. stebima jaunimo grupei priskirtų užimtųjų skaičiaus mažėjimo tendencija Lietuvoje, nors jaunimo užimtumo lygis šiuo laikotarpiu gana sparčiai augo. Skirtingai nei jaunimo, pagyvenusių žmonių užimtųjų gyventojų ir užimtumo lygio dinamikos tendencijų kryptys sutampa. Tai paaiškinama gerokai mažesniu demografinės situacijos neigiamu poveikiu pagyvenusių žmonių užimtųjų skaičiaus dinamikai.

Kita vertus, bendras darbo išteklių trūkumas (ypač jaunimo) sudaro vyresniems žmonėms palankesnes sąlygas dalyvauti darbo rinkoje, kadangi konkurencija dėl esamų darbo vietų ir žemos pensijos skatina juos ilgiau tęsti darbinę veiklą. Kaip rodo pagrindinių darbo rinkos rodiklių palyginimas su ES vidurkiu, pagyvenusių žmonių situacijos darbo rinkoje raidos tendencijos buvo santykinai palankesnės nei jaunimo. Tačiau atotrūkis tarp Lietuvos ir ES vidurkio jaunimo užimtumo lygio reikšmių nuo 2005 m. gerokai sumažėjo Lietuvos naudai.

Kita vertus, augant užimtumo ir mažėjant nedarbo lygio rodikliams dėl neigiamo demografinės padėties poveikio absoliutiniai rodikliai, nepaisant jų svarbos, tikrai negali būti pagrindiniais situacijos darbo rinkoje vertinimo kriterijais, nors jų vaidmuo išlieka svarbus. Žinoma, sudėtinga demografinė padėtis reikalauja daugiau kompleksinio socialinių ir ekonominių problemų sprendimo, kuris paskatintų sukurti daugiau patrauklesnių, didesnę pridėtinę vertę generuojančių darbo vietų šalies ūkyje, gerintų darbo sąlygas bei sparčiau didintų darbo apmokėjimą, gerokai sumažinant realią pinigų perkamosios galios mažėjimo neigiamą įtaką realioms gyventojų pajamoms.

Nepaisant spartaus ilgalaikio nedarbo lygio mažėjimo šiame dešimtmetyje, ilgalaikių bedarbių dalis 2017 m. buvo vis dar itin aukšta (37,5 proc.). Tai rodo, kad ilgalaikis nedarbas Lietuvoje išlieka vis dar aktuali problema. Netgi išlikus palankiai situacijai darbo rinkoje, vargu ar pavyktų 2020 m. pasiekti gerokai žemesnę ilgalaikio nedarbo rodiklio reikšmę nei ji buvo 2008 m. prieš pasireiškiant buvusios ekonominės krizės įtakai, nes augant technologiniam gamybos lygiui, darbo vietų skaičius menkos kvalifikacijos darbuotojams gali sumažėti. Didesnioji dalis ilgalaikių bedarbių gali tikėtis užimti būtent menkai kvalifikuotiems ir nekvalifikuotiems darbuotojams skirtas darbo vietas. Todėl nekvalifikuotų asmenų ir ilgalaikių bedarbių integracijos į darbo rinką problemos glaudžiai susijusios. Galima teigti, kad šalies ekonomikos technologinio lygio augimas didina nekvalifikuotų asmenų lyginamąjį svorį tarp bedarbių (1998–2017 m. jis išaugo nuo 14 iki 28 proc.).

Mūsų nuomone, svarbu tobulinti esminius darbo rinkos politikos vertinimo kriterijus, iš aptartų Užimtumo programos siekius išreiškiančių pagrindinių rodiklių tikslinga būtų išbraukti užimtųjų skaičiaus padidėjimo rodiklį, kurio skaičiavimai remiasi absoliutinio rodiklio reikšmėmis. Tokiu būdu galima eliminuoti akivaizdžią demografinės situacijos įtaką darbo rinkai išvengiant prieštaringų vertinimų, kadangi, kaip rodo autorių atliktos analizės rezultatai, užimtumo lygis atskirais laikotarpiais gali augti ir mažėjant užimtųjų skaičiui.

Literatūra

1. Bastav, L. (2019). Empirical evidence on the US labour market hysteresis: new Keynesian wage Phillips curve (1990–2014), *Sosyekonomi*, 27(40), 31–53. DOI: 10.17233/sosyekonomi. 2019.02.02.
2. Berglund, T., & Furaker, B. (2016). Employment Protection Regulation, Trade Unions and Tenure of Employment: An Analysis in 23 European Countries, *Industrial Relations Journal*, 47 (5–6), 492–512.
3. Berzinskiene, D., & Juozaitiene, L. (2011). Impact of Labour Market Measures on Unemployment, *Engineering Economics*, 22 (2), 186–195. <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ee.22.2.315>.
4. Chen, K. J., Lai, C. C., & Lai, T. W. (2019). Business cycle fluctuations with the division of permanent and temporary employment, *Economic Inquiry*, 57(4), 2082–2109. DOI: 10.1111/ecin.12814.
5. Europe 2020. (2010). *Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija* [Smart, sustainable and inclusive growth], European Commission, COM, 2020 final. Retrieved from http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm.
6. European Commission. COM 2020 final. (2010). *Communication from the Commission Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Brussels, 3.3.2010.
7. Eurostat. Database. Retrieved from <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
8. Flavin, P., Pacek, A. C., & Radcliff, B. (2019). Labour market regulation well being in low-income countries, *European Journal of Political Research*, 58(4), 1088–1107. DOI: 10.1111/1475-6765.12323.
9. Franklin, S., & Labonne, J. (2019). Economic shocks and labor market flexibility, *Journal of Human Resources*, 54 (1), 171–199. Doi: 10.3368/jhr.54.1.0616.8012R1
10. Gruževskis, B., & Brazienė, R. (2017). Nesaugus užimtumas ir jo pokyčių tendencijos, *Lietuvos socialinė raida*, Nr. 6. Vilnius: LSTC. P. 170–192.

11. Gruževskis, B., & Zabaraukaitė, R. (2013). Part-Time Employment in Lithuania and other EU countries: trends and key issues, *Public Policy and Administration*, 12(4), 540–556. DOI: <https://doi.org/10.13165/VPA-13-12-4-02>.
12. Jalles, J. T. (2019). On the time-varying relationship between unemployment and output: What shapes it? *Scottish Journal of Political Economy*, 66(5), 605–630. DOI: 10.1111/sjpe.12200.
13. Lei, F., & Silos, P. (2012). Wages and Unemployment across Business Cycles: A High-Frequency Investigation, *Working Paper Series*, 16, 1–34.
14. Okunevičiūtė Neverauskienė, L., & Pocius, A. (2017). Nedarbo tendencijos Lietuvoje, jų palyginimas ES šalių darbo rinkos taidos kontekste, *Lietuvos socialinė raida: Darbo rinkos pokyčiai: problemos ir raidos galimybės*, Nr. 6, 71–88. ISSN 2029-963X.
15. LR Vyriausybės nutarimas. Dėl Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos. 2005 m. lapkričio 22 d. Nr. 1270. *Valstybės žinios*, 2005-11-26, Nr. 139–5019.
16. LR Vyriausybės nutarimas. Dėl Užimtumo didinimo 2014–2020 metų programos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2013-10-05, Nr. 105–5154.
17. Mueller, A. I. (2017). Separations, Sorting and Cyclical Unemployment, *American Economic Review*, 107(7), 2081–2107.
18. Mustre-Del-Rio, J. (2019). Job Duration over the business Cycle, *Journal of Money Credit and Banking* 51(6), 1691–1711. DOI: 10.1111/jmcb.12565.
19. Neverauskiene Okuneviciute, L., & Rakauskiene, O.G. (2018). Identification of employment increasing possibilities in the context of the EU socioeconomic environment evaluation: the case of Lithuania, *Economics & Sociology* 11(4), 51–68. DOI: 10.14254/2071-789X.2018/11-4/3.
20. Okunevičiūtė Neverauskienė, L., & Moskvina, J. (2012). *Active labour market policy: theory and practice*. Monograph. Vilnius: Technika.
21. Okunevičiūtė Neverauskienė, L., & Pocius, A. (2011). Trends of Hidden Employment in Lithuania and Problems in Methodical Calculations, *Technological and economic development of economy*, 17(3), 484–500.
22. Ortego-Martí, V. (2017). The Cyclical Behavior of Unemployment and Vacancies with Loss of Skills during Unemployment, *Macroeconomic Dynamics*, 21 (6), 1277–1304.
23. Speckesser, S. S., & Carreras, F. J., Kirchner, S. L. (2019). Active labour market policies for young people and youth unemployment. An analysis based on aggregate data, *International Journal of Manpower*, 40 (8), 1510–1534. DOI: 10.1108/IJM-03-2018-0100.
24. Statistics Lithuania Database. Retrieved from <http://osp.stat.gov.lt/en/web/guest/home>.
25. Stephens, H. M., & Deskins, J. (2018). Economic distress and labour market participation, *American Journal of Agricultural Economics*, 100 (5), 1336–1356. DOI: 10.1093/ajae/aay065.
26. Tang, B., & Bethencourt, C. (2017). Asymmetric Unemployment-output Tradeoff in the Eurozone, *Journal of Policy Modeling*, 39 (3), 461–481.
27. Tosun, J., Treib, O., & De Francesco, F. (2019). The impact of the European youth guarantee on active labour market policies: A convergence analysis, *International Journal of Social Welfare*, 28 (4), 358–368.
28. Tuzemen, D. (2017). Labour Market Dynamics with Endogenous Labor Force Participation and on-the-Job Search, *Journal of Economic Dynamics & Control*, 75, 28–51.
29. Wallace, H., Pollack, M. A., & Young, A. R. (Eds.). (2015). *Policy-making in the European Union*. Oxford University Press, USA.
30. Zhang, YL., & Liu, TX. (2019). The macroeconomics movements of real wage rates and employment: further evidence, *Applied Economics Letters*, 1–8. DOI: 10.1080/13504851.2019.1659922.

EVALUATION OF CHANGES OF INDICATORS CHARACTERIZING THE RESULTS OF LABOUR MARKET POLICY

Laima Okunevičiūtė Neverauskienė, Arūnas Pocius

Summary. The main labour market indicators presented in the Employment Enhancement Programme for 2014-20 are evaluated in the article. On the basis of these indicators the situation in the labour market are analyzed; changes from foreseen indicators values (presented in the Employment Enhancement Programme) are evaluated; recommendations for improving the situation are provided. One of the essentials priorities of this article – the evaluation of target groups integration opportunities characterized by labour market policy indicators. Considering/Acoording to the system of labour market indicators presented in the Employment Enhancement Programme which mainly oriented to workplace change (creation), priority is given to employment indicators. The article analyzed the statistical data characterizing the results of labour market policy as well as the additionally indicators describing the target groups situation in the labour market.

Keywords: employment, unemployment, labour market, labour market policy, Employment Enhancement Programme, target groups.